

КУЛТУРНО-ОБРАЗОВНА ДЕЛАТНОСТ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА КРУШЕВАЦ

- Изложбе и предавања у функцији едукације ученика -

420

Апстракт: У Историјском архиву Крушевац је још 50-их година препознато да се путем интензивније сарадње са образовним установама може усмерити пажња на улогу и значај Архива као установе која чува непроцењиво благо – документа, сведоке прошлости нашег краја. Образовањем ђака од њихових првих школских дана добија се грађанин свестан значаја сваког документа и значаја Архива као установе која чува те документе. Међусобна сарадња са образовним установама преко је потребна на обострану корист – Архива у циљу промовисања значаја своје делатности, а школа у циљу додатне практичне едукације ђака уз обавезни школски програм образовања.

Кључне речи: Архив, образовна установа, сарадња, додатна едукација, промоција, архивски документ

ПОЧЕЦИ ЕДУКАЦИЈЕ УЧЕНИКА

Законом о државним архивима, усвојеним јануара 1951. године, било је прописано да се *излагањем историско-архивског материјала непосредно и прегледно прикажу поједине епохе и догађаји из прошлости и омогући грађанима стварање правилног суда о њима.*² Такође, у циљу прикупљања и увећавања броја и обима фондова, темељније и свестраније научне обраде документације сваког фонда *државне архиве сарађују са народним одборима и друштвеним организацијама, организују мрежу повереника и сарадника у свом седишту и ван њега и одржавају везе са другим државним архивима и другим културно-просветним и научним установама у земљи и у иностранству.*³ И новим Законом о архивској грађи и архивској делатности⁴ предвиђена је и прописана културно-образовна делатност сваког архива, као и продубљивање сарадње са сродним институцијама, научно-образовним установама и другим организацијама ради унапређења архивске делатности. *Архив приређује изложбе, организује предавања, стручне и научне скупове и обавља дру-*

¹ виши архивист, *bracboja@gmail.com*

² *Закон о државним архивима*, Службени гласник НР Србије, бр. 4/1951, члан 30, став 7.

³ *Исто*, члан 31.

⁴ *Закон о архивској грађи и архивској делатности*, Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2020.

ге културне и образовне активности ради подизања свести најшире јавности о значају архивске грађе као културног добра и значају архивске делатности опште.⁵

Још давних 50-их година крушевачки Архив увидео је значај подизања свести грађанства о значају чувања архивских докумената и својој улози у томе. Преко повереника и сарадника, архивисти су долазили до сазнања о вредној документацији на терену, а заузврат пружали документоване информације о догађајима из прошлости, сажете на једном месту. У циљу бољег мотивисања грађана, повереника и сарадника, установљене су захвалнице које су додељиване за залагања при сакупљању документације, почев од 1954. године. *Закључно са 01. априлом 1966. године издато је 127 оваквих захвалница.*⁶

Поред појединача, сакупљањем документације бавила су се и поједина одељења основних и средњих школа са својим наставницима историје. Зато је један значајан сегмент у раду Архива и сарадња са школама, тј. Друштвом историчара и историјским секцијама ученика. Наиме, у току развоја, у периоду прогресивног усвајања знања, деца школског узраста на много лакши и конкретнији начин долазе до нових сазнања. Рад са децом представља један од лепших задатака архивиста, али много изазовнији и одговорнији. Начин на који ће се детету пренети историјски податак, деценијама чуван у депоима Архива, умногоме означава и начин на који ће сваки ученик схватити вредност и садржај документа. Продубљивање сарадње било је на обострану корист. Учествојући у образовању школске деце, Историјски архив Крушевац је остваривао и своју промотивну делатност, чинећи да се делатност и значај Установе истакну као важне и приоритетне у проналажењу и идентификовању вредних докумената и других архивалија, нарочито послератних година када се интензивно трагало за скривеном предратном документацијом.

Један од популарнијих начина презентовања архивског блага је и постављање изложби архивских докумената из многобројних фондова, збирки фотографија, варија и периодике. На овај начин се један део историје нашег краја, отргнут од заборава, представља на интересантнији и занимљивији начин грађанству, али и деци школског узраста. У образовању деце, активним учествовањем школа по питању улоге и значаја Архива, још у раном периоду јавља се интересовање за истраживањем историјских и других података. Оваквим приступом образовних установа њима се отварају нови видици и начини учења. Спајањем теоријског дела наставе са практичним у Архиву, ђаци су у прилици да виде оригиналне документе и фотографије у вези са одређеним догађајима из прошлости о којима изучавају у оквиру школске године. *Један од значајнијих облика коришћења архивске грађе јесте за потребе наставе из историје. Циљ и задатак активности архива, у овом погледу, је да младе генерације (ђаци и студенти) упознају с значајем архивске грађе, да употпуне и шлуструје наставни програм из историје, да их едукује у вези са коришћењем њеног садржаја, да подстакне интересовање према истраживању и проучавању историје, да развије одговарајући однос према овој врсти*

⁵ Исто, чл. 35, ст. 1.

⁶ Драган Ђировић, *Историјски архив Крушевац 1948-1972. година*, Синтеза, Крушевац 1972, 17.

културних добара.⁷ Документована чињеница се много лакше и брже усваја и оставља неизбрисив траг у меморији свакога од нас, а нарочито деце жељне нових сазнања.

Прва изложба крушевачког Архива, тадашње Градске државне архиве, одржана је октобра 1954. године. Постављена је у циљу популаризације Архива и прикупљања архивске грађе. На овој изложби под називом „Изложба архивско-истори(ј?)ског материјала“, изложен је велики део сакупљених архивалија у теклом периоду рада Установе. Овде се могу поменути неки од важнијих архивских фондова из којих су изложена документа, а који данас имају ознаку фондова од великог и изузетног значаја:

- Жандармеријска чета округа крушевачког 1856-1940. године;
- Фабрика вагона „Крушевац АД“ 1926-1945. године;
- „Соколско друштво“ Крушевац 1920-1936. године;
- ОШ „Обилићево“ 1904-1944. године;
- Крушевачка задруга за помагање и штедњу „Крушевац АД“, 1920-1942. године;
- Лична архива Обрена Петровића, потпуковника, 1922-1943. године;
- Варие (Протокула еснафа механцијског, октомврија 1847. Крушевац, Земљишна књига општине Латковачке, Латковац 1884, разне тапије, еснафска писма, писма из Другог светског рата, документа о капитулацији Југославије 1941).

Основне и средње школе су организовано доводиле ученике како би они, имајући прилике да уживо виде многобројне архивалије и ретке књиге, упили што више знања и стекли нова сазнања о улози Архива и напорима архивиста да сакупе вредне документе и сачувају их за будуће генерације. *Нарочито су се ученици у групама и појединачно дуго задржавали испред разних докумената. Професори и наставници су им тумачили поједине партије изложене кроз архивалије.*⁸ Изложбу је посетило преко 6.000 грађана, а многи од њих су, у наредном периоду, постали дародавци вредних докумената и повереници Архива.

Од тада се, октобра сваке године, обележавала акција „Недеља архива“ у којој је крушевачки Архив приређивао тематске изложбе и промовисао своју делатност кроз разне медије.

Детаљ са прве изложбе архивске грађе Градске државне архиве, октобар 1954. године

⁷ Богдан Лекић, *Архивистика*, Београд 2006, 249.

⁸ Тадија Илијић, *Историјски архив у Крушевцу*, Архивски алманах 1, Београд 1958, 250.

Управници Архива одржавали су у крушевачким и школама других општина Расинског округа предавања о значају Установе и важности прикупљања архивске грађе за историју нашег краја. Изложбе су постављане како у школама, тако и у сродним установама на територији општина Расинског округа, као и на сеоском подручју. Схватајући велику важност културно-образовне делатности Установе, Архив је добио у многоме на цени, а нарочито по питању научноистраживачког рада базираног на прикупљеној архивској документацији.

Седмдесетих година 20. века, Архив је организовао посебне активности у виду радионица „Упознајмо наш завичај“⁹ са циљем приближавања свог рада широј јавности. Радионице су биле осмишљене као сусрети грађана, студената и ђака са хроничарима и ауторима публикација писаних на основу архивске грађе Историјског архива у Крушевцу. Одржавале су се једном месечно у архивској библиотеци и крушевачким школама за чланове историјских секција. У периоду 1970-1972. године одржано је шеснаест радионица.¹⁰

У сарадњи са Просветно-педагошким заводом 1971. године Историјски архив Крушевац организовао је и велико такмичење за преко 3.000 ученика основних школа крушевачког краја у познавању завичајне историје. Најбоље резултате показала је историјска секција ОШ „Јован Јовановић Змај“ из Крушевца, затим ОШ „Моша Пијаде“ из Ћићевца, ОШ „Нада Поповић“ и ОШ „Јован Поповић“ из Крушевца.¹¹ Ученици су, у то време, показивали завидан ниво знања о завичајној историји, а Архив, као посредник између теоријског и практичног знања, имао је велику улогу у образовању школске деце и њиховој заинтересованости да учествују у радионицама у циљу проширивања стеченог знања.

ИНТЕРАКЦИЈА АРХИВ - ОБРАЗОВНА УСТАНОВА ДАНАС

*Културно-просветна делатност архива у модерном времену када информација представља непроцењиво добро, има изузетно важну улогу. Овај сегмент архивске делатности има потенцијал да архив учини местом где ће се људи окупљати, стицати знања, проширивати видике и неговати позитиван однос према архиву, архивској грађи и историји.*¹²

Крушевачки Архив је, од почетка свог дугогодишњег рада, свестан значаја повезивања са образовним установама. Током целе године отварао је своја врата основним и средњим школама. Ученици су обилазили наше депое, упознавали се са културном и привредном прошлошћу нашег краја, имали прилике да кроз кратка предавања архивиста сазнају много нових чињеница о догађајима из прошлости и при томе вршили увид у вредна документа која томе сведоче.

⁹ Драган Ћировић, *Историјски архив Крушевац (1948-72)*, Синтеза 6, Крушевац 1972, 94.

¹⁰ Д. Миљковић, Ј. Ковачевић, Б. Јовац, *70 година Историјског архива Крушевац - монографија*, Крушевац 2018, 100.

¹¹ Исто.

¹² Љубинка Шкодрић, Слободанка Цветковић, *Искорак у јавност – изложбена делатност архива*, <http://www.arhivistika.edu.rs/clanci/kulturno-prosvetna-delatnost/29-ljubinka-skodric-slobodanka-cvetkovic-iskorak-u-javnost-izlozbeno-delatnost-arhiva> (приступљено 6. 4. 2020.)

Организовањем научних скупова на још један начин се утицало на проширивање свести грађана о националној историји и важности документације коју чува Архив. У раду скупова, као учесници и као слушаоци, појављивали су се учесници, студенти, професори, сарадници-истраживачи и други научни радници заинтересовани за истраживање националне историје. Историјски архив је током 90-их година организовао бројне тематске скупове у вези са НОР и ослобођењем Крушевца у Другом светском рату. У сарадњи са СО Крушевац, 1996. године организован је научни скуп *Сто двадесет година српско-турских ратова 1876-1878. године* у Каонику. Током 1998. године организован је научни скуп у сарадњи са Друштвом за неговање традиција ослободилачких ратова 1912-1918. година под називом *Окупација Крушевца 1915-1918. година*. И у наредним годинама настављено је са организовањем бројних тематских скупова, од којих се могу издвојити следећи:

424

- *Школство у крушевачком крају у Књажевци и Краљевци Србији*, 27. децембар 2001. године;
- *Крушевац и околна у рату 1941 – 1944. године*, 14. октобар 2015. године;
- *Крушевац – духовни, културни и привредни центар Србије*, 22. јун 2018. године.

Пре неколико година осмислили смо образовни програм који је усмерен на приказивање архивских докумената у вези са одређеним историјским догађајем из прошлости нашег краја. Програм под називом „Дани историје крушевачког краја“ одржава се сваке године поводом обележавања Дана града Крушевца (14. октобра) и Дана ослобођења у Другом светском рату. Том приликом позивају се професори историје свих основних школа да одрже час историје у нашим просторијама. Програм је, из године у годину, све едукативнији и обимнији. У време посете ђака поставља се и нека од наших тематских изложби која прати припремљен програм и на сликовитији начин приказује ђацима део културног блага који се чува у нашим депоима.

Наставници историје основних и средњих школа редовно доводе ученике да погледају постављене изложбе, којих је до данас било укупно 54, почев од 1954. године. У последњих десет година организоване су веома посећене изложбе, од којих можемо издвојити неке значајније:

- *14. октобар 1944. Дан ослобођења Крушевца*, 14. октобар 2013. године;
- *Крушевац у Првом светском рату*, 17. мај 2014. године;
- *Априлски рат 1941. године*, 18. април 2016. године;
- *Добрица Ћосић – Корац*, 18-20. октобар 2016. године;
- *Развој Крушевца после Другог светског рата – привреда*, 18-20. октобар 2016. године;
- *Развој Крушевца после Другог светског рата – друштво*, 27. децембар 2016-15. јануар 2017. године;
- *Нато злочини у Расинском округу*, 24-30. март 2019. године;

- *Стари Крушевац великог срца*, 27. децембар 2019 – 15. јануар 2020. године;
- *Трг косовских јунака – сведок времена*, 26. јун 2020. године.

Да бисмо усагласили наставни план и програм у школама са нашим програмом, неопходни су сарадња и претходни договор са професорима историје ради припреме документације и изложбе.

Програм часа историје одржава се у просторијама Архива, где ученици могу да виде оригиналне документе и фотографије у изложбеним витринама о стварању крушевачке историје пре, током и након завршетка Другог светског рата, црквене матичне књиге из 19. века, школске уписнице из 19. и 20. века, документа старих занатских радионица, старе и ретке књиге из 18. и 19. века, часописе и друго.

Најчешће коришћена документа, која датирају од 1836. до 1922. године, а која су приказана ученицима, потичу из архивских фондова Начелства округа крушевачког, Кожетинске цркве и Соколског друштва, као и Матичне књиге рођених Цркве Пресвете Богородице и Цркве Светог Ђорђа у Крушевцу.

Велико интересовање међу ученицима буди витрина са документацијом и фотографијама из Породичног фонда Будимовић чија архивска грађа датира од 1923. до 1939. године. Прва штампарија и књижара у нашем крају снабдевала је школе учбеницима и уписницама, а фотографије рада у штампарији, где је било упослено и доста деце школског узраста, буде велику пажњу и изазивају разне емоције код ученика, поредећи ондашње време када су деца била приморана да раде за надницу и садашње када су обезбеђени и сигурни под окриљем својих породица.

Такође, велика пажња се посвећује и приказивању школских уписница из послератног периода, како школа са територије града, тако и оних са сеоског подручја, како би ученици што боље стекли увид у разлике и тежину образовања у том периоду у односу на данас. Школске уписнице из послератних година изазивају бујицу питања о том времену. Ишчитавајући ученицима забелешке и образложења наставника, питања су углавном зашто су ђаци са сеоског подручја изостајали, а када добију одговоре да је то због непостојања путева, дубоких снегова, подручја препуних дивљачи кроз која су деца морала да прођу, али и због времена сетви и јесењих жетви, ствара се слика о тежини образовања некада и лакоћи сада.

Уз документацију се обавезно, за потребе привременог излагања, износе и старе и ретке књиге из библиотечног фонда, а које ученици по први пут могу ви-

Позивни плакат за програм „Дани историје крушевачког краја“ 2018. године

дети, као и избор из Збирке фотографија. Када се обрађују теме о Другом светском рату, изложен лист „Млади борац“ уредника, политичара и књижевника Добрице Ћосића, буди интересовање ученика о рату и борбама у нашем крају. Такође, фотографија логора на месту данашњег меморијалног комплекса „Слободиште“ можда на мало грубљи начин приказује сав ужас и страхоте Другог светског рата, али сматрамо да би старији ученици требало да увиде тежину и комплексност ратне епохе и значај неговања историје у циљу одавања поште жртвама.

Тематске изложбе привлаче доста пажње, ученици их често фотографишу и одушевљени оним што виде и што им је представљено. При томе, предавања о изложеним архивалијама уједно су и веома занимљива ђацима, слушају се са пажњом, а онда креће међусобна полемика о Крушевцу некада и сада.

Од велике важности је и адекватна припрема предавања деци школског узраста. *Од тога ком су узрасту намењени и који су облици наставних средстава, зависи њихов садржај, метод припреме, начин публикувања или излагања. Сви облици рада на свим нивоима наставе морају бити прилагођени степену школовања.*¹³ Немогуће је на исти начин припремити предавање деци узраста од осам или девет и деци узраста тринаест или четрнаест година. Ниво знања и разумевања се разликују, па је потребно припремити онај ниво предавања који ће на најбољи и најинтересантнији начин бити прихваћен и схваћен од стране сваког детета. Радује нас чињеница да има деце која су са својим професорима и раније долазила у Архив, у неким од нижих разреда, и са одушевљењем причају о ономе што су видели и чули код нас. Утисци ове деце, која са радошћу долазе у нове обиласке ради проналажења нових сазнања у депоима наше Установе, јесте оно што нас из године у годину мотивише да увек изнова будемо бољи у припреми програма и спремнији на све обимнија и конкретнија питања ученика.

426

Посете ученика основних школа 2017-2019. године

¹³ Богдан Лекић, *Архивистика*, Београд 2006, 250.

Током предавања и презентације докумената из архивских фондова и породичних и личних збирки, као и збирки варија, фотографија и периодике, пажња ученика је велика. Сведок томе су и питања постављена након предавања, као и утисци професора историје. Највећа сатисфакција архивиста управо је потврда да смо добро припремили и одрадили овај посао. Директни ефекат предавања огледа се у великом разумевању и одржавању будне пажње ученика током пружања одређених информација. Ова година је била предвиђена за идентификацију повратних информација из школа, анкетањем ученика кроз разне упитнике знања о значају Архива као установе и познавању завичајне историје кроз интерактивни однос школа - Архив. Међутим, због епидемиолошке ситуације у земљи, а и читавом свету, оваква активност је изостала. Надамо се да ће време пред нама бити повољније и да ћемо успети да спроведемо анкету помоћу које бисмо добили адекватну оцену онога што предано и пуног срца радимо годинама уназад. Тада можемо размишљати и о даљем напретку и иновацијама у нашем програму.

У уџбеницима за будуће професоре историје, студентима се наглашава важност архива као установа у којима ученици могу да виде оригиналне архивске документе као аутентичне историјске изворе и сазнају како се спроводи историјско истраживање. У пракси, активним деловањем Архива, сарадња са школама је значајан део рада наше Установе, на обострану корист. Архив својим деловањем обавља једну од својих законом прописаних делатности, а са друге стране, школе, тј. ученици добијају потребна практична сазнања о догађајима из прошлости свога краја, са директним увидом у вредну документацију која се чува у Архиву.

У циљу пружања сажетих информација о догађајима из прошлости, Историјски архив Крушевац је 1964. године почео са публицистичком делатношћу. До данас је објављено око 150 значајних издања из области завичајне историје и историографије. Најчитанија издања од стране наших истраживача, као и ученика, свакако су „Крушевац у једном веку 1815-1915“, аутора Б. Перуничича, објављена 1970. и „Историја Крушевца 1381-1941“, аутора Буде Илића, издата 1971. године. Од 2003. године Архив самостално издаје годишњи часопис „Расински анали“. У њему се објављују радови из архивистике, историје и историографије. Часопис привлачи велики број сарадника са бројних факултета и институција у земљи и иностранству, а радови у њему се користе и као додатна стручна литература на бројним факултетима. У вези са издаваштвом је и суорганизација Архива на Сајму књига и издаваштва Расинског округа „Расински цвет“ (сваког октобра) где се, поред издаваштва организатора, представљају издања и других установа, организација и школских установа, као и физичких лица. Запажена је велика посећеност од стране школске деце свих узраста.

*Школска омладина и даље о архивима има „одбојан“ став пошто их замишља као мрачна, прашњава и досадна места, док благонаклоније гледају према могућности да користе „виртуелне обиласке“.*¹⁴ У данашње време, развој модерних

¹⁴ Југослав Вељковски, *Перцепција архива код школске омладине - из културно-просветне делатности Историјског архива града Новог Сада*, Технични ин всебински проблеми класичнега ин електронскога архивирања, Раденци 2012.

www.pokarx-mb.si/uploaded/datoteke/Radenци/Radenци2012/20_Вељковски_2012.pdf (приступљено 6.4.2020.)

техника и технологија и брзи проток информација условљавају да се садржаји архивских фондова постављају на *e*-платформе ради лакшег и бржег начина презентовања широј јавности. Технолошки развој и савремене методе комуникације доприносе већој популаризацији Архива. Данас, када се сусрећемо са проблемима у друштву, као што су ванредно стање и изолација појединаца услед непланираних ситуација, не само на локалном нивоу, већ и на глобалном, уочљива је могућност и прека потреба комуникације са грађанима путем *e*-мејлова и путем наше Фејсбук странице на којој објављујемо информације о раду Архива, догађајима и личностима из прошлости Расинског округа. Мноштво упита, молби и захтева, размена информација и обавештења сада се обавља електронским путем. Полако постајемо свесни да будућност не чека да будемо потпуно технолошки опремљени, већ технолошки свесни у сваком датом тренутку и да реагујемо правовремено на сваку могућу кризну ситуацију.

Усмеравањем пажње у будућности на развој *e*-презентација о улози и значају Архива као установе, постављањем *e*-изложби, снимањем *e*-предавања, моћи ћемо да вршимо своју културно-образовну делатност и ван оквира своје установе, у било ком моменту и са било ког места. Осмишљавањем едукативног програма који је већ неколико година у примени, нисмо завршили посао. У будућем периоду потребно је уложити доста напора да се осмисле нови правци деловања коришћењем *e*-технологија, а ради укључивања великог броја школских установа и изласка Архива из традиционалних оквира. Надамо се да ће Архив Крушевац, као важна Установа у култури, оправдати досадашње поверење у едукацији деце. Крећући се у корак са технолошким иновацијама, на бољи и репрезентативнији начин ћемо приказати све оно што је као наша историјска прошлост изградило нашу садашњост и усмерило нас ка будућности.

РЕЗИМЕ

Културно-образовна делатност Историјског архива Крушевац има и васпитну и пропагандну улогу која се остварује кроз издавачку делатност, пружањем услуга грађанима, слободним коришћењем архивске грађе од стране истраживача, као и организовањем изложби, трибина и предавања. Делатност Архива усмерена на образовању младих о њеном значају, као и значају документације коју чува, доприноси бољој позицији Архива у друштву, његовом угледу и признању као значајној културној-образовној Установи. Такође, образовне установе у интеракцији са Архивом, ученицима на интересантнији и прихватљивији начин нуде знања о националној и локалној историји непосредним увидом у архивска документа. Бази имају могућност не само да усвајају нова знања, већ и да у будућности своје матурске и семинарске радове базирају на истраживањима баш у нашем Архиву. Зато је наш задатак да сваке године понудимо обимнији и интересантнији програм, али и да развијамо програме едукације ученика и путем *e*-технологија.

Bojana JOVAC

**CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITY
OF THE HISTORICAL ARCHIVES OF KRUŠEVAC**

- Exhibitions and lectures for the purpose of pupils' education -

Summary

Cultural and educational activity of the Historical Archives of Kruševac has pedagogic and propagandistic role that is being realized through publishing activity, by providing services to citizens, free usage of archival materials by researches, so as by organizing exhibitions, lectures and public discussions. Archive's activity directed towards education of the youth about its importance and the importance of the documentations it keeps, also contributes to better positioning of the Archive in the society, its reputation and its acknowledgment as an important cultural and educational institution. Also, educational institutions in interaction with the Archives offer their pupils knowledge of national and local history in a more interesting and more acceptable way by immediate access to archival documents. The pupils have possibilities not only to acquire new knowledge, but also to base their future term papers or thesis on researches in our archives. That is why our goal is to offer each year broader and more interesting programs, and to develop programs of pupils' education via e-technologies.